

PFKNR

DIT BOEK IS OPGEDRAGEN AAN:

Anacaona, Clemente, Rafael en Adrian. En aan alle kinderen van
Borikén binnen Puerto Rico en in de diaspora.

EN VOOR ONZE GELIEFDE VADERS,
Eugenio Rivera jr. en Woodrow Díaz jr.

‘IK BEN GROOT OMDAT IK UIT EEN KLEINE PLAATS
KOM. IK BEN EEN LEGENDE OMDAT IK PUERTORICAANS
BEN. HIER BEN IK GEBOREN, HIER ZAL IK STERVEN.’

– BENITO ANTONIO MARTÍNEZ OCASIO, ALIAS
BAD BUNNY

INHOUD

INLEIDING – ‘WIE BEN JIJ?’	11
Een beter begrip van Bad Bunny en het verzet in Puerto Rico	
2. ‘GAAT HET GOED MET ONS?’	62
Orkaan maría en onnatuurlijke rampspoed in Puerto Rico	
3. ‘HET VOLK TOLEREERT NIET NOG MEER ONRECHT’	89
Bad Bunny en <i>El verano boricua</i>	
4. ‘WAAROM KAN IK NIET ZO ZIJN?’	116
Bad Bunny en genderpolitiek	
5. ‘DE WERELD IS VAN MIJ’	152
Bad Bunny ontgroeit <i>el borinquen</i>	
6. ‘PUERTO RICO ESTÁ BIEN CABRÓN’	182
Het feest is het protest	
7. ZINGEN IN EEN ANDERE TAAL DAN ENGELS	217
Hoe Bad Bunny ‘lost in translation’ raakt	
8. ‘ER IS NOG NOOIT IEMAND GEWEEST ZOALS IK’	249
Bad Bunny, coachella en latino- <i>belonging</i> in de vs	
9. ‘STEEK EEN KAARSJE AAN’	278
Constante hoop, constant verzet	
CONCLUSIE – ‘WE ZIJN ER NOG STEEDS’	303
DANKWOORD	313
NOTEN	319

INLEIDING

‘WIE BEN JIJ?’

EEN BETER BEGRIP VAN BAD BUNNY EN HET VERZET IN PUERTO RICO

Het was december 2024 en Bad Bunny was bezig met het afronden van zijn album *DeBÍ TiRAR Más FOTOS*, dat het jaar daarna zou uitkomen, toen hij zich realiseerde dat de titelsong niet werkte. De inspiratie sloeg alsnog toe nadat Bad Bunny en zijn vaste medewerker en producer MAG zich aansloten bij een parranda om de kerstdagen te vieren. Puerto Ricaanse parrandas zijn groepen mensen die spontaan van deur tot deur gaan om liederen voor de feestdagen te zingen, begeleid door muzikanten met instrumenten als de cuatro, güiro en panderetas (handtrommels die worden gebruikt in de Puerto Ricaanse folkloristische muziekstijl plena).

MAG keerde na de parranda terug naar het hotel en kon niet slapen. ‘Ik hoorde bomba en plena rondcirkelen in mijn hoofd’, herinnerde hij zich. ‘Toen, om 8 uur ’s ochtends, met pitorro (Puerto Ricaanse rum) die nog uit mijn adem kwam, dacht ik: wat nou als we plena proberen, maar dan op ónze manier?’¹ Dus ik stuurde een spraakbericht naar Benito [alias Bad Bunny] en hij reageerde: “Eso me gusta mucho.”² Ze gingen meteen naar de studio om het nieuwe nummer op te nemen. *DrMF* begint met melodische synthesizerakkoorden, die het podium vormen voor Bad Bunny’s krachtige, rauwe zang. De zanger en zijn producer

zagen de noodzaak om wat live-instrumentatie toe te voegen. Bad Bunny nodigde een groep jonge muzikanten uit, die hij liefkozend ‘los sobrinos’ (de nichtjes en neefjes) noemt. Het waren studenten of pas afgestudeerden van de openbare muziekscholen van Puerto Rico, de Escuela Libre de la Música en de Escuela Pablo Casals, en ze hadden al aan andere nummers op het album bijgedragen. Deze jonge muzikanten waren essentieel bij het creëren van de vraag-en-antwoordzang en percussie die horen bij plena, een traditioneel Afro-Puerto Ricaans muziekgenre. MAG herinnerde zich het gemeenschappelijke opnameproces: ‘Ik zong, Benito zong. Iedereen was tegelijkertijd in dezelfde ruimte en had de tijd van zijn leven. We namen een live plena op en het was gewoon zo’n feestelijk, prachtig moment. Het was de mooiste sessie waar ik ooit deel van heb uitgemaakt.’

Ze konden toen nog niet vermoeden dat *DtMF* de Puerto Ricaanse plena naar het wereldtoneel zou katapulteren. Het nummer bereikte razendsnel de eerste plaats op de twee grootste muziekstreamingplatforms ter wereld: Apple Music en Spotify. Op 21 januari 2025, slechts een paar weken na de release van *DeBÍ TiRAR Más FOTOS*, stond het plena-fusionnummer op nummer 1 in de Global 200-hitlijst van Billboard, de lijst die het wereldwijde streamen en de verkoop van singles meet.³ Voor *DtMF* had nog nooit een plena-nummer de hitlijsten gehaald, laat staan de eerste plaats bereikt. Sterker nog, gezien het folkloristische karakter van het genre is het waarschijnlijk dat de meeste mensen buiten Puerto Rico en de Puerto Ricaanse diaspora nog nooit van plena hadden gehoord. ‘Ik had deze reactie, deze ontvangst niet verwacht’, legde MAG uit. ‘Wat er met *DtMF* gebeurt, voelt als een culturele beweging. En het voelt alsof de wereld ons en Puerto Rico omarmt, en dan ook nog op zo’n mooie manier.’

Het succes van het nummer – en van het album als geheel – was nauwelijks verrassend, gezien Bad Bunny’s duizelingwekkende opmars tot als een van de grootste artiesten ter wereld. *DeBÍ TiRAR*

Más FOToS was zijn vierde album dat de eerste plaats van de Billboard 200 bereikte. Het eerste Spaanstalige album dat ooit op nummer 1 in die hitlijst debuteerde, was in 2020 ook al van Bad Bunny, *El Último Tour del Mundo*.⁴ Opmerkelijk genoeg heeft elk van zijn acht studioalbums de eerste plaats gehaald in de Billboard Latin Albums-hitlijst. Meer dan honderd songs van Bad Bunny hebben de Billboard Hot 100 bereikt, waaronder vijftien nummers die de top 10 van die lijst haalden; dit is een uitzonderlijke prestatie, aangezien Spaanstalige nummers zelden zo hoog eindigen.⁵ Tussen 2020 en 2022 werd Bad Bunny drie jaar op rij de meest gestreamde artiest op Spotify, waarbij hij grootheden als Beyoncé, Taylor Swift en Harry Styles achter zich liet.⁶

Naast deze baanbrekende prestaties in de hitlijsten heeft Bad Bunny herhaaldelijk barrières doorbroken voor Latijns-Amerikaanse muziek en Spaanstalige artiesten in de Verenigde Staten. In totaal heeft Bad Bunny meer dan veertig nominaties voor Grammy's en Latin Grammy's ontvangen en hij werd de eerste Spaanstalige artiest die een Grammy-nominatie voor Album van het Jaar kreeg, voor zijn album uit 2022, *Un Verano Sin Ti*.⁷ Dat werd het meest gestreamde album in de geschiedenis van Spotify en kreeg talloze onderscheidingen, waaronder een negende plaats in de lijst met de beste albums van de eenentwintigste eeuw van *Rolling Stone*.⁸ Het succes van het album effende ook het pad voor Bad Bunny om als eerste artiest in de geschiedenis twee afzonderlijke tournees te geven die elk meer dan 100 miljoen dollar opbrachten in minder dan twaalf maanden (*El Último Tour* en de *World's Hottest Tour*, beide in 2022).⁹ In het kielzog van deze tournees werd Bad Bunny in 2023 de eerste Spaanstalige latino-artiest die als hoofdact optrad op Coachella.¹⁰ In 2024 was Bad Bunny's *Most Wanted Tour* de op zeven na meest lucratieve tournee in de Verenigde Staten, met een opbrengst van meer dan 200 miljoen dollar.¹¹ In de zomer van 2025 gaf Bad Bunny een historische concertreeks in Puerto Rico. Bad Bunny is met recht een superster.

Hoewel velen het succes van Bad Bunny in de Amerikaanse massacultuur hebben gevierd, vroegen anderen zich af of zijn roem hem niet heeft vervreemd van zijn Puerto Ricaanse wortels en gemeenschappen. Deze kritiek kwam scherp naar voren bij zijn album uit 2023, *Nadie Sabe Lo Que Va a Pasar Mañana* (vaak aangeduid als *Nadie Sabe*), dat direct voorafging aan *DeBÍ TiRAR Más FOToS* uit 2025. Bad Bunny presenteerde *Nadie Sabe* als een album voor zijn 'echte fans' en greep terug naar zijn tijd als latin-trapartiest.¹² De songteksten van dat album verwoordden Bad Bunny's ongemak met roem, terwijl ze tegelijkertijd opschepten over zijn rijkdom en succes. Bad Bunny bracht *Nadie Sabe* uit nadat hij zich korte tijd had gevestigd in Los Angeles, waar hij in een moderne villa vlak bij de Sunset Strip woonde. Daar begon hij een romance met supermodel en realityster Kendall Jenner, die kritiek heeft gekregen omdat ze zich de Mexicaanse cultuur zou toe-eigenen in de marketing van haar tequilamerk 818.¹³ De verhuizing naar Los Angeles, het omgaan met Amerikaanse filmsterren, het daten van een lid van de Kardashian-Jenner-familie en het klagen over zijn roem deden veel fans vermoeden dat Bad Bunny zijn betrokkenheid bij Puerto Rico en bij latino's in bredere zin had uitgehold.¹⁴

Wat fans niet wisten, is dat Bad Bunny naast deze latin-trapplaat ook al het concept voor *DeBÍ TiRAR Más FOToS* had bedacht en eraan was begonnen te werken, een album dat bij de release door veel recensenten een 'liefdesbrief aan Puerto Rico' zou worden genoemd.¹⁵ Bad Bunny staat erom bekend genres op unieke en onverwachte manieren te vermengen, maar *DeBÍ TiRAR Más FOToS* was de eerste keer dat de artiest meer traditionele Puerto Ricaanse genres als plena, bomba en salsa verwerkte in zijn kenmerkende reggaetón- en trap-sound. Ook zette hij een hele reeks jonge Puerto Ricaanse artiesten in de schijnwerpers, zoals Dei V, RaiNao en Chuwi, naast Los Sobrinos en Los Pleneros de la Cresta.

Maar het was meer dan de muziek die van *DeBÍ TiRAR Más*

FOTòS Bad Bunny's meest Puerto Ricaanse album tot nu toe maakte. *DeBÍ TiRAR Más FOTòS* is misschien wel Bad Bunny's meest gepolitiseerde werk tot nu toe. Het album viert de veerkracht en vreugde van Puerto Ricanen en levert tegelijk vlijmscherpe politieke kritiek op het Amerikaanse kolonialisme in Puerto Rico. De mediacampagne in aanloop naar de release van het album, op de dag vóór de belangrijke Puerto Ricaanse feestdag Driekoningen (6 januari), omvatte een twaalf minuten durende korte film met in de hoofdrol de Puerto Ricaanse acteur en filmregisseur Jacobo Morales en een geanimeerde sapo concho, een ernstig bedreigde kuifpad die endemisch is in Puerto Rico. Net als veel van de songteksten op het album pakte ook de korte film de gentrificatie in Puerto Rico aan, die – zoals we later in dit boek bespreken – verwoestend is voor de cultuur, het land en de bevolking van de archipel. *DeBÍ TiRAR Más FOTòS* was evenzeer een muzikaal meesterwerk als een politieke strijdkreet, stevig geworteld in de cultuur, zorgen en tradities van Puerto Ricanen. Zoals we beschreven in onze albumrecensie voor *Latina*: 'Het album put uit de lange geschiedenis van Puerto Ricaanse muziek als een vorm van verzet, in het bijzonder tegen het Amerikaanse kolonialisme, en het gebruik van kunst en dans om verhalen te vertellen over het alledaagse Puerto Ricaanse leven, vreugde en strijd.'¹⁶ Voor degenen die sceptisch bleven, onderstreepte *DeBÍ TiRAR Más FOTòS* dat Bad Bunny nog steeds toegewijd was aan Puerto Rico en de Puerto Ricanen, en dat hij zijn platform zou blijven gebruiken voor het uitlichten van de problemen waarmee zijn thuisland wordt geconfronteerd.

Bad Bunny werd in 1994 geboren in Vega Baja, Puerto Rico, als oudste zoon van een vrachtwagenchauffeur en een onderwijzeres. Zijn leven is getekend door een reeks politieke, economische en sociale crises in Puerto Rico, waaronder een verwoestende schulden crisis, falende infrastructuur en wijdverbreide overheids corruptie. Tegelijkertijd hebben de afgelopen dertig jaar van de Puerto Ricaanse geschiedenis ook het vermogen tot innovatie en zelfbe-